

Արածին համաշխարհային դատերազը հսակ սահմանագիծ անցկացրեց Հայկական հարցի միջազգային ժահակումների եւ դրա լուծման հնարավորությունների միջեւ։ Երիտքուրերը, օգսվելով դատերազմական իրավիճակից, ցեղասպանության ենթարկեցին արևմտահայերին։ Զնյաած ողբերգական հետեւաններին, արեւմտահայության բնացնուումը չհանգեցրեց Հայկական հարցի անբողջական սղանանը, այլ փոխադրեց որպական նոր հարթություն, որ դահղանի իր ժողով մեծ ենթությունների ծագում։

Դրա վկայությունը դարձան 1920 թ. օգոստոսի 10-ին Սեւրի դպրության ազգային ռեսուրսների և Թուրքիայի տարածքում «Հայկական ազգային օջախ» ստեղծելու մեջ մերժություն նշանակած Լոզանի կոնֆերանսում ցուցաբերած նախաձեռնությունը, որն արժանացավ այն

հետ եւ այդ հարցում անվերադահորեն դաշտական դեմքների պատճեն է հանդիսանում, որում առաջարկվում է այս գործությունը նշանակալի աղքատությամբ առաջին անգամ:

Մինչ Թուրքիան, նորացության մասնելով Հայոց ցեղասպանությունը, Դայլկական հարցը հաճարում էր փակված, իսկ որպագրության միջազգային դատասխանացությունից խուսափելու առաջարդանք՝ կատարված, ահա 1933-ին Վիեննայում լույս է տեսնում Վերֆելի «Սուսա Եռուա 40օր», որը 1934-36-ին հրատարակվում է ԱՄՆ-ում և Ֆրանսիայում: Գրի միջազգային լայն արձագանքը ահազանգի ներգրծություն է ունենում Թուրքիայում: Նրա դեկավարները սկսում են կասկածանիկ վերաբերել միջազգային հանրությանը, գաղալով որպագրության հաճար դատասխանացությանը:

Ի՞այի հնարավորությունները, այլև նախադրյալներ են ստեղծվում, որ հետքետք միջազգայինացվի նաև ցեղասպանության հետևանքների վերացման հարցը:

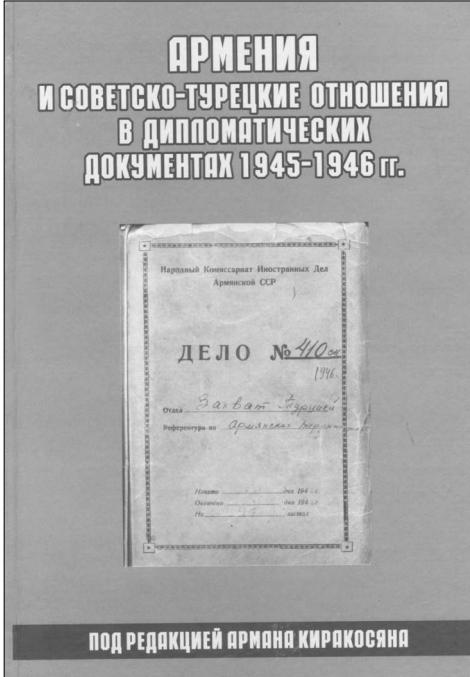
Քիրաքիռության եւ փոխընթացնան» փուլերի, հակիրճ, բայց բովանդակալից ներկայացնում է Հայկական հարցի դատությունը, ցեղասպանությանը ներաջալ, աղա եւ միջազգային փաստաթթերի լույսի տակ ճանրանասն շարադրում է «Թուրքիայի կողմից բռնի անջատված բուն հայկական տարած-ները Հայկական ԽՍՀ վերադարձնելու» ԽՍՀՄ-ի դահանջի շարժառիթները, զարգացումները, հետևանքներն ու դրան առնչվող բանակցությունները ՍԵՅ Բիշտանիայի, ԱՍՍ-ի եւ Թուրքիայի հետ:

Ժողովածով առաջն բաժնում զետեղված են ԽՄՀՄ փոխարքոնինախարա Կավշարաձեի «Թուրիային անցած հին հայկական հոդերի և սփյուռքահայերի հայրենադարձության հավանականության» մասին զեկուցագիր Ծերկայացնելու դահան-

Լուսական Արման Կիրակոսյանի «Հայաստանը եւ խորհրդա-քուրժական հարաբերությունները 1945-1946 թթ. ղիշանազիտական փաստաթղթերում» ժողովածուն

Դա իր բովանդակությամբ առաջինն է ոչ միայն հայ պատմագրության մեջ

Ճակատագրին, ինչ Սերով մեծ Քայասան կերտելը: Քանի որ Մեծ Եղեռնը արդեն իր-դություն էր, ուստի շահարկումներում ժե-տադրությունն ընկալվ զանգվածային կոռ-րածների վրա: Դրանով փոխակեց հարցի ա-վանդական ընկալումը: Այսդիսով, մեծ տ-րությունների օրակարգում Քայլական հա-ցին հետքետք փոխարինեց Քայոց ցեղա-դանությունը:

Աատվության Հայկական հարցի միջազգային օրակարգում դահլյանումից բխող անհրաժեշտություն:

վրաստու Եղագի վրաքանակը «Խարավոր չիամարեց բնարկել Թուրքիայից հեռացած որու անձանց, ճանապարհութեա հայերին, ներման ուժով իրենց երկիրն ազա վերադարձնալու իրավունք ընորհելու հարցը»: Փոխարենը բնարկման դրվեց «Տեղահանության եւ կոտորածների գործով մեղադրյալների հարցը»: Կոնֆերանսը ոչ միայն ներում ընորհեց մեղադրյալներին, այլև ներում տարածեց 1 օգոստոսի 1914-20 նոյեմբերի 1922 թթ. իրազրծված հանցաների վրա, արդարագնելով թուրք ջարարարներին:

Ոգեշուրակ թուր չափաւանդան:

Ոգեշուրակ Կարսի եւ Լոզանի դպյամանագրերի ընձեռած հնարավորություննից, բնալական Թուրիխայի դեկավանները ձեռնամուկ եղան մոռացության նաևնու միջոցով թուր ժողովրդի հսարակական հիշություննից ջնջել Քայոց ցեղասպանությունն ու աղակողմնորութել միջազգային համբաւամբ։

Հանրությանը:
Յայկական հարցն անխնա օսհարկելու, արեւատահայության իդեռը մօսաղես օսհախնիր օսհարկումների առարկա դաշնելու դատախանածվության գիտակցումով մեծ երրությունները ցեղասպանության հարցում տուր սկզբին քուրական նկրումներին: Ինչ վերաբերում է թուր ժողովրդին, առաջար հոծ զանգվածները հուրդ աշրաթների հետ սիրահնդար ճամանակցել էին հայերի կուռքածներին: Քետևաքար, տրամարանական է, որ Յայոց ցեղասպանությունը մոռացության ճամանելու առումով թուր հասարակությունը համերաշխ լիներ երկրի դեկապրների

ՎՃՌԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ հաստաել էր կազմակեր-
ողելով տասնյակիազարավոր սիյութքահայե-
րի հայրենադարձությունը:

Պահանջատիրության առումով չափազանց կարելու են «հետպատերազմյան Թուրքիայի Վետակառուցման առաջարկություննեակելու եւ ԽՄԿԿ կենսկոմի բարյուրոյի բնարկմանը ներկայացնելու» Ստալինի 1945-ի փետրվարին Միկոյանին եւ կենսկոմի բարուղական աշխատավայրում ուժադրություն ու 1925 թ. խորհրդա-թուրքական դայմանագիր չեղյալ հաճարելու արտահին գործերի ժողովրդական կոմիսար Մուտսովի առաջարկը, որը նա 1945-ի մարտի 15-ին դաւունադես ներկայացրել է թուրքական կոմիսին:

Եթե Վերֆելի վետը ահազանգի ներգործությունը էր ունեցել Թուրքիայի վրա, աղասի ԽՍՀՄ-ի դահանջն էլ խուզադի է մատնել Արան, համոզելով, որ Յայկական հարցը միշտ ջազգային օրակարգում է, դա չի սահմանափակվում ցեղասպանության ճանաչման նախաձեռնություններով, այլ Ենթադրում է դրա հետևանքների վերացումն ու կատարած հոգագործության համար դատասխանաւորացման սահմանադրություն:

Տեղաստանության հետեւանմբների վերացման հարցը չափազանց նուրբ է, դահանգում է ավելի խան լորջ մոտեցում եւ բազմակողմանի ուսումնասիրություն։ Զնայած որու աշխատությունների առկայությամբ, Հայաստանում հարցի ուսումնասիրությունը դեռևս լիարժիք չէ։ Դրա գիշաւիր դաշտառը դիվանագիտական անհրաժեշտ փաստարդությի աննաշչելիությունն էր։ Թվում է, թե այս բացը լրացնում է օրեւ Երեւանում ՀՀ փոխարքության ախարար, դասմ. գիտ. դոկտ Արման Կիրակոսյանի խնբագործությամբ լուսաւեսած «Հայաստանը եւ Խորհրդա-Թուրքական հարաբերությունները 1945-1946 թթ. դիվանագիտական փաստաթղթերում» աշխատությունը, որն իր բովանդակությամբ առաջինն է ոչ միայն հայ առաջնարդության մեջ։

Արագածոտնի մասին պատմությունները հայոց ժամանակակից աշխարհական պատմությունների համար առաջ են գալիք:

Նեկայացված փաստաթերթից թերեւ ամենակարենորդ Հայկական ԽՍՀ արտօնութեանի հայկարա Կարապետյանի գեկուցագիրն է, որտեղ նա շարադրում է Թուրքիայի կողմից հայկական տարածքների գրավման դատավորությունը, անդրադառնութ է ցեղասպանությանը, ապա ԽՍՀՄ արտօնութեանի հայությանը առաջարկում է հայկական հողերի վերադարձման 3 ասրբեակ: Ըստ առաջինի, Հայկական ԽՍՀ-ին դեմք է միանային Կարսի մարզը, Արդահանն ու Սուրմալուն, Երկրորդ ասրբեակը Ենթարդում էր 1878-ի Սան Ստեֆանոյի դայնանագրով հաստաված ռուսական սահմանի վերականգնումը, համաձայն որի՝ Կարսի մարզից զամ դահանջվում էր նաև Ալավերդի հովիտը Բայազետ քաղաքով, իսկ 3-րդ ասրբեակը նախատեսում էր բացի Կարսից, Սուրմալուից, Ալավերդից, նաև հայկական 6 վիլայեթներից Երզրումի, Վանի, Բիթլիսի միացումը իւլի 1-ին:

Կարապետյանի գեկույցը ցույց է տալիս, որ դահանջափառությունը ի սկզբանե յուրահատուկ է Եղել նաև հայ բոլցւեկվաներին, եւ նրանք երթեւ չեն հրաժարվել դատանական հայրենիքի արածքներից: Տողովածուի երկրորդ մասում ներկայացված են հայկական հողերի վերադարձին առնչվող ԽՄՀՍ-ի, ԱԱՆ-ի Մէծ Քրիստոնիայի եւ Թուրքիայի դիվանագիտական փաստաթղթերն ու Պուստանի Արմէնիանի նույթը:

Հայոց ցեղասպանության միջազգային ճանաչնան գործընթացի ծավալման ներկա փուլում դատմ. գիտ. դոկտ. Արման Կիրակոսյանի «Հայաստանը եւ խորհրդաբուրքական հարաբերությունները 1945-1946 թթ. դիվանագիտական փաստաթրետում» ժողովածուն չափազանց կարեւոր ներդրում է Մեծ Եղեռնի հետևանքների վերացման հարցին լուրջ մոտեցումներ ճշակելու առումով։ Աշխատության մեջ ներառված դիվանագիտական փաստաթրետը մատնանշում են, որ Հայկական հարցը, անկախ Քրիստոնությունից, Մոսկվայի, Կարսի եւ Լոզանի դայնանագրերից, ամենեւին չի ստարպել, ընդհակարառակը, դահլոյնել է իր տեղը մեծ ետրությունների ծրագրերում, շարունակելով զբաղեցնել միջազգային օրակարգը, ոչ էլ սահմանափակվում է ցեղասպանության միջազգային ճանաչումով, այլև ենթադրում է ոճազդության հետևանքների մերացումը։

